Targeter

CBE

PATHFINDER

ANSWER BOOKLET

KISWAHILI

GRADE 7 8 9

Targeter Publishers Ltd

Wings of Excellence

YALIYOMO

MAZOEZI YA KUJITATHMINI 3

TATHMINI YA KWANZA 5

KIELELEZO CHA KWANZA 9

VIELELEZO VYA KJSEA 14

KISWAHILI

MAZOEZI YA KUJITATHMINI - UK.261-285

KARATASI YA KWANZA

1. A	16. A	31. C	46. A
2. C	17. C	32. A	47. D
3. B	18. D	33. B	48. C
4. D	19. D	34. D	49. C
5. D	20. C	35. B	50. B
6. C	21. A	36. A	
7. B	22. A	37. C	
8. D	23. C	38. B	
9. B	24. B	39. C	
10. A	25. A	40. C	
11. D	26. B	41. C	
12. B	27. C	42. C	
13. B	28. A	43. B	
14. C	29. D	44. A	
15. B	30. C	45. B	

KARATASI YA PILI

1. B	16.A	31.C	46.A
2. C	17.D	32.A	47.C
3. D	18.D	33.D	48.B
4. B	19.B	34.A	49.C
5. A	20.A	35.B	50.B
6. B	21.D	36.D	
7. C	22.C	37.B	
8. D	23.D	38.A	
9. C	24.C	39.B	
10. D	25.B	40.C	
11. B	26.C	41.C	
12. D	27.A	42.D	
13. C	28.A	43.A	
14. D	29.D	44.D	
15. C	30.A	45.A	

KARATASI YA TATU

1.A	16.A	31.B	46.B
2.C	17. C	32.C	47.D
3.D	18.A	33.C	48.B
4.B	19.C	34.C	49.C
5.B	20.D	35.A	50.A
6.C	21.C	36.B	
7.A	22.D	37.A	
8.C	23.B	38.A	
9.C	24.A	39.D	
10.D	25.C	40.C	
11.D	26.C	41.C	
12.D	27.D	42.B	
13.C	28.A	43.A	
14.A	29.A	44.A	
15.C	30.B	45.C	

MAZOEZI YA KUJITATHMINI - UK. 286

Sehemu ya B - FasihiSimulizi

1. Sifa za fasihi simulizi:
   i) Ni mali ya jamii
   ii) Husimuliwa kwa mdomo
   iii) Huhifadhiwa katika ubongo wa fanani
   iv) Husimuliwa mahali maalum
2. Fasihi simulizi huwezesha kufanya marekebisho ya papo kwa hapo kwa kuwa fanani huwasilisha ujumbe wake moja kwa moja kwa walengwa.
3. Tanzu tatu za fasihi simulizi ni pamoja na:
   i) Nyimbo
   ii) Semi
   iii) Ngano
4. Dhima mbili za fasihi simulizi:
   i) Kuonya jamii
   ii) Kuelimisha jamii
   iii) Kuburudisha jamii
   iv) Kunoa bongo za wanajamii.

Novela Uk. 286

1. Sifa za Novela

i) Huwa na wahusika wachache kama tulivyoona katika kifungu hiki ambapo tuna Matata, wazazi, watu wa kijijini na walimu shuleni.

ii) Huwa na maudhui machache- katika kifungu hiki tunasimuliwa kuhusu maisha ya Matata kijijini mwao.
iii) Huwa na kisa kifupi- kisa cha Matata kinachosimuliwa hapa ni kifupi na ujumbe wake umekamilika.
iv) Huwa na kisa chenye mvuto mkubwa- Kisa cha Matata kinachosimuliwa hapa kinavutia sana kwani kina mafunzo makuu.
2. Sifa za Matata:
i) Mkaidi- Anakaidi sheria za shuleni na kuwa mtundu kwa walimu.
ii) Mlevi- anatumia mihadarati shuleni.
iii) Mwizi- anapanga njama ya kuiba kazini kwao.
3. Wahusika waliotajwa katika kifungu hiki ni: Walimu, wazazi wa Matata na Matata n.k.
4. Tamathali za lugha:
i) Methali-hakuna mchele usiokuwa na ndume
ii) Tashbihi- Mkaidi kama mkia wa mbuzi.

Tamthilia- Uk. 287

1. Sifa za tamthilia
i) Ina wahusika zaidi ya mmoja wanaoshiriki mazungumzo. Mfano ni Bi. Tina, , Jabali na wanawe wawili.
ii) Inafuata muundo wa mazungumzo.
iii) Huwa na maneno kwenye mabano ambayo yanatoa maelezo ya ziada.
2. Maudhui ya sehemu hii ya tamthilia:
i) Kuzuka kwa ugonjwa hatari wa kuambukizwa
ii) Elimu shuleni kuhusu jinsi ya kujikinga na magonjwa ya kuambukizwa.
iii) Kutangazwa kwa amri ya kutotoka nje wakati fulani kila siku kulikofanywa na serikali.
3. Tamathali zilizotumika:
i) Methali- penye nia pana njia
ii) Nahau – kunawa mikono.
4. Sifa za wahusika:
i) Mzee Jabali- Mwenye wasiwasi- anaonekana mwenye hofu anaposikia habari za ugonjwa. Pia, anajali jamaa yake kwani anasikitika kumwona mke wake akiwa na wasiwasi.
ii) Bi. Tina- Anayejali afya yake na familia- anaonekana mwenye wasiwasi kutokana na tangazo la ugonjwa hatari. Vile vile, mwoga- anajawa na hofu kusikia kuhusu ugonjwa hatari.

Fasihi simulizi- Uk. 288

1. Hadithi hii ni kisasili kwani inaelezea chanzo cha binadamu.
2. Sifa za hadithi hii:
i) Inasimulia chanzo cha binadamu.
ii) Inajikita katika jamii fulani - Jamii yenye kisa cha aina hii ni ya Waluhya.
iii) Ina wahusika wa aina mbalimbali- Ina wahusika binadamu, wanyama na ndege.
3. Wahusika wa hadithi hii ni Mwambu, mke wa Mwambu, wanyama, ndege na Mungu.
4. Mandhari ya hadithi hii: Mandhari ya mahali- inaonyesha mahali mwituni. Mandhari ya wakati- inaonyesha wakati wa zamani za kale.
5. Tanzu za hadithi ni kama vile: Hurafa, hekaya, kisakale, ngano n.k.

Novela- Uk. 288

1. Novela ni hadithi fupi yenye wahusika wachache, maudhui machache na msuko mwepesi.
2. Sifa za Novela
i) Huwa na wahusika wachache
ii) Huwa ni hadithi fupi yenye maudhui machache
iii) Huwa na ploti ambayo ni nyepesi.
3. Mbinu za uandishi katika novella ni pamoja na: Maswali ya balagha, taharuki, kinaya, taswira, majazi n.k.
4. Sifa za fasihi andishi:
i) Huandikwa katika vitabu kwa kusomwa na walengwa.
ii) Mtunzi wa fasihi andishi haonani na hadhira yake moja kwa moja.
iii) Huwa imelenga kuelimisha jamii.

TAMTHILIA - UK. 289

1. Mandhari ya mahali - Wachezaji na kocha wao wako uwanjani. Pia kuna mandhari ya hali- Wachezaji wanaonekana kuwa na uhusiano wa kirafiki kati yao na kocha.
2. Mbinu ya uandishi: Kisengerenyuma- Wachezaji wanakumbuka waliyofunzwa shuleni kuhusu umuhimu wa mazoezi ya mwili.
3. Sifa za kocha: Mwajibikaji- anashughulikia wajibu wake ipasavyo. Pia, yeye ni mtunzaji wakati- Anakatiza mazungumzo ya wachezaji na kuwataka waanze mazoezi.
4. Mangonjwa yaliyotajwa katika kifungu ni mawili- kisukari na shinikizo la damu.
5. Sifa za tamthilia:

i) Kifungu chenyewe kina wahusika wachache wanaoshiriki mazungumzo.

ii) Vile vile, kifungu hiki kina maelezo ya kando yaliyotiwa kwenye mabano.

6. Magonjwa mawili yasiyoambukizwa: Kisukari na Shinikizo la damu.

Fasihi simulizi- Uk. 290

a) Mighani

b) Kilimo na ufugaji.

c) Mwenye tamaa na katili.

d) Mandhari ya mahali: Kito ilikoishi jamii na mandhari ya wakati: Asubuhi.

e) Mbinu za lugha: Tashhisi- Migunda yao ilishiba kwa mimea na chuku- alikuwa na uwezo wa kupambana na majeshi elfu.

f) Funzo: Tamaa ni mbaya- turidhike na tulicho nacho.

Novela Uk. 291

i) Dhamira ya mwandishi wa kifungu hiki ni kuelimisha jamii iepuke kuwadekeza wana wao kwani kwa kufanya hivyo, watawaharibu kitabia.

ii) Sifa za wazazi wa Tapeli- Wadekezaji- walimwengaenga mwanawe. Pia, Wenye mapuuza- walipuuza waliyoambiwa na walimu kuhusu mwana wao bila kufanya uchunguzi na kujua ukweli.

iii) Mandhari ya mahali: mandhari ya shuleni kwa kina Tapeli. Pia, kuna mandhari ya hali: Hali ya kutoelewana pale ambapo wazazi wa Tapeli wanaambiwa na walimu kuwa mwana wao alikuwa na hulka isiyofaa.

iv) Mbinu za Uandishi: Matumizi ya methali- mtoto umleavyo ndivyo akuavyo, Vielezi vya mkazo- Raha mustarehe, uhuishaji- milio ya risasi.

v) Hatima ya Tapeli na wazazi wake ilikuwa ni majuto makuu.

Tamthilia - Uk. 292

1. Kuwatia nguvu na kuonyesha uwajibikaji.
2. Sifa za tamthilia: Matendo na hisia za wahusika vyote vimeelezewa kwa maneno ya ziada yaliyotiwa mabanoni. Dayolojia imetumika.
3. Huonyesha matendo na hisia za wahusika. Pia hujenga na kukuza mandhari.
4. Mbinu za lugha: Matumizi ya nahau- kula chumvi. Pia Tashhisi- Miguu yangu hii hainiruhusu kwenda mbali.
5. Masuala makuu: Mwandishi anazungumzia kuhusu changamoto ya elimu pale ambapo tunaona Kaima akikosa nafasi ya kuwaona wavyele kwa sababu ya kutingwa na kazi. Magonjwa- bibi anaugua na anaendelea kupokea matibabu.

Tathmini ya Kwanza - UK293

Ufahamu

1. Waliita familia zilizozozana na kuziongelesha.
2. Angetoa adhabu kali iwapo aila zilishindwa kuafikiama
3. Atashtakiwa na kufungwa jela
4. Kutoa siri.
5. Alitembea haraka ili afike wa kwanza
6. Ili amfanye kitoweo katika sherehe.
7. Mboga na matunda
8. Wasije wakakosa walichotarajia
9. Upatikanaji wa maji safi ni muhimu sana katika makuzi ya familia zetu.

10. Serikali Pamoja na mashirika ya kijamii kushirikiana na wakazi ili kuhakikisha kuwepo kwa maji safi.
11. Ushirikiano wa kila mja ni muhimu katika upatikanaji wa maji
12. Waba.
13. A
14. C
15. B
16. B
17. D
18. Katuma alikuwa akisoma gazeti la Taifa Leo.
19. Mlango uliokua ukibishwa haukufunguliwa na mwashi stadi.
20. Chane
21. Kiwakilishi cha pekee.
22. Wao wazuri wanacheza vyema (Mwalimu atathmini majibu mengine)
23. Toto lilileta jijiko.
24. Kuteleza
25. Viatu vyetu vilikuwa vimepotea lakini tumevipata.
26. Mwalimu wetu wa kiswahili alisema kuwa shule yao ingefungwa siku iliyofuata.
27. Mtwana yule alianua nguo kulipokuwa na baridi.
28. Mwanafunzi andike insha husika.
29. a. Wimbo wa Watoto - Umelenga Kuwatuliza watoto
    b. i) Maneno yake huwa mafupi mafupi
       ii) Maneno hurudiwarudiwa
       iii) Huimbwa kwa sauti ya chini na nyororo
    c. Asali
    d. i) Nyimbo huburudisha na kuchamsha
       ii) Nyimbo huelimisha
       iii) Nyimbo huonya
30. a) Mahali - sebuleni, Wakati - jua la mtikati
    Mahali - Nyumbani
b) Ajira dhalimu kwa watoto wachanga, Umaskini - Herina anatafutiwa ajira ili kuleta hela za matumizi
c) Ni dhalimu, Ni mbinafsi, Mwenye tamaa
d) Ni muhimu watoto kupewa nafasi kusoma ili kuuandaa mustakabali wao
e) Ni makosa kuwanyima watoto nafasi ya kuenda shuleni kwa kisingizio cha ajira.

Tathmini ya 2 UK 297

1. Kinyume na hapo awali, leo hili majukumu yanatekelezwa na jinsia zote bila kujali ugumu.
2. Usalama, Kufuga mifugo, Kuchuma riziki
3. Uwezo wa mtu kuikamilisha kazi kwa wakati.
4. Haikuruhusiwa katika jamii.
5. Wakati na kazi
6. Alikosa kuwa na msimamo thabiti maishani
7. Kuwa kinara wa wanafunzi shuleni. (Kiongozi)
8. Ahadi
9. Kandanda ni mojawapo ya michezo inayoenziwa vilivyo nchini Kenya.
10. Kenya imeimarika pakubwa katika soka hasa baada ya ufanisi katika michuano ya CHAN.
11. Soka, gozi, kabumbu.
12. C
13. A
14. C
15. D
16. B
17.
18. Shamba litakuwa likilimwa na mjomba wangu.
19. Hali wali mkavu
20. Mtoto aliyekuwa akisomea udaktari hakupata udhamini.
21. Mitume hawa walituletea vitabu vitakatifu tukasoma.
22. Chakula chote kililiwa
23. Sokoni kulikokuwa na wanunuzi kulikuwa kuzuri
24. Chake - kivumishi kimilikishi, Mtukutu- kivumishi cha sifa
25. Mighani
26. a) Ploti - Mfululizo wa matukio katika kazi ya fasihi,
b) Mandhari - Wakati au mahali pa matukio katika fasihi
c) Dhamira- lengo au nia ya mwandishi katika fasihi

27.a) Fasihi simulizi ni mali ya jamii ilhali andishi ni mali ya mtu binafsi
b) Fasihi simulizi inahifadhiwa akilini ilhali andishi inahifadhiwa katika maandishi
c) Fasihi simulizi ni tendi na hai ilhali andishi ni tuli
28. Novela ni utungo wa kinathari katika fasihi andishi.
29. a) Bidii ni muhimu maishani
b. Mwenye bidii, mwenye matumaini
c. Elimu - Buraha anaenda shuleni,
Bidii - Buraha anafanya bidii shuleni
d. Semi - Shika tariki,
Majazi - Buraha, Methali - Mchumia juani hulia kivulini
e. Bidii hulipa, si vizuri kukata tamaa.

Tathmini ya Tatu UK 301

1. Kutunza mali halisi yenyewe
2. Wanaichafua mito, bahari na maziwa kwa kutupa taka ovyo.
3. Kuwahamasisha kuhusu umuhimu wa kutunza maliasili.
4. Kujitia katika matatizo
5. Aliwahakikishia wanyama wengine amani, upendo na haki.
6. Simba
7. Methali
8. Hekima
   a) Mama Safi anatahadharisha dhidi ya dawa (kulevya)
   b) Habari ya ugonjwa kwa Safi
   c) Mchumia juani hulia kivulini
   d) Tulionywa dhidi ya dawa za kulevya.
   e) Riadha
   f) Mama Safi anatuhamasisha kuhusu umuhimu wa lishe bora na michezo ili kudumisha afya bora.
9. C
10. B
11. D
12. D
13. A
14. Usiende pale! utang'atwa na nyoka. Do! Lile gari ni chafu
15. Safi yalinywewa na watoto wengi.
16. i) "Mtihani wenu ni ngumu sana."
   ii) Kiranja aliwaambia, tumewashinda mahasimu wetu.
   iii) "Iwapo utaacha kutumia mihadarati utaimarisha afya yako" Mwalimu mkuu alimshauri.
17. a) Mtoto aliyekuwa akilima shambani ni mwerevu
b) Mwanafunzi anasoma na mwalimu anaandika
c) Chakula kilichopikwa kilikuwa kitamu
18. a) Mwanafunzi aliwasili shuleni mapema lakini hakuingia darasani
   b) Kamara aliahidiwa zawadi iwapo atafanya vyema kwenye mtihani.
19. i. Anayenuna amesimama
   ii. Wanaolia vibaya wameanua nguo
   iii. Mvulana alijituma mamlaka polepole.
20. i. Nungunungu
   ii. shimo
   iii. magurudumu
21. i. i ii. zi
   iii. ya iv. zi
22.i. Kuonyesha kibadala
   ii. kuandika Tarehe
23. Soda **- I-I**, Asali **- I - I**, Mapishi **- U -YA**, Kucheka **- KU-KU**
Kinda **- A-WA**, Wema **- U-U**, Baridi **- I-I**, Kiyoyo **A-WA**
24. i. Wako, ukali na wake
   ii. Msikubali, kukodi na katika
25.i. Kigozi hiki cha kikombe kinakivutia kijanajike hiki.
   ii. Kijiti kilichokatwa ni cha kujenga kijumba
   iii. Kijuso cha kijana kimekitisha kitoto chako
26. a) Kiwakilishi cha sifa
   b) Kiwakilishi cha pekee
   c) Kiwakilishi kiashiria kisisitizi
27. i. Kibutu huzoa taka kila ijumaa
   ii. Wanyama huhifadhiwa mbugani
28. i. Sikuenda kuzuru mbuga ya Maasai mara.

ii. Mwindaji huyu hajatiwa mbaroni na polisi
iii) Rais hatakutembelea kesho

29. Mtoto atakuwa amelima shamba tutakapofika
30. Aliye juu mngoje chini
31. i. mkubwa ii. mdogo iii. zile
32. i) Sisi tutawapeleka majirani zetu vitimanguru
ii) Viongozi hawa wanawashauri wazazi wake vyema.
33. a) Wa pili
b) Kimoja
c) Maalum
34. a) Methali- nazi haishindani na jiwe, Nahau- fuata njia ya marahaba
b) i) Mhusika shujaa
ii) Chuku
c) Ni vyema kutumia vipaji vyetu kuwafaa wengine
d) Kutumia ishara za uso na mikono
35. a. Umakinifu ni muhimu tunapotumia vifaa vya kidijitali
b. Yanakuza sifa za wahusika na kuyajenga maudhui
c. Maelekezo yametiwa katika mabano
d. Methali - mnyonge msonge.
Tabaini - si wa uji si wa maji

TATHMINI YA NNE. Uk 309 - 314

1. Kuelewa hisia na mienendo ya watoto wao.
2. Hawana muda wa kukaa na watoto wao ili kutoa ushauri na mwelekeo mwafaka.
3. Apewe ushauri nasaha kuhusu umuhimu wa kuudhibiti hisia.
4. Tabaini.
5. Wahusishwe katika utungaji wa sheria.
6. Wakishughulika na kazi zao na kujijenga kimaisha.
7. B. Chura aliingia ndani ya pua ya chura.
8. Ilimkejeli kutokana na kufanya mambo yake polepole.
9. D. Aliaga dunia.
10. Taifa letu lina mitindo anuwai ya maisha.
11. Wazee ndio vigezo mwafaka wa mitindo ya maisha.
12. Taifa na mitindo ya maisha.
13. Mavazi huvaliwa kwa mitindo anuwai.
14. D 15. C 16. C 17. B
18. B 19. A 20. D
21. a. Taifa litakuwa limetumia maliasili kwa njia bora.
b. Uhalifu wa mtandaoni utakuwa umekabiliwa vilivyo.
22. a. Wale
b. Changu
23. a. Uhuru → Nomino dhahania.
b. Mkururo wa watoto nomino ya makundi.
24. a. Mtoto yule alifika asubuhi
b. Kazi yake ilifanywa vizuri
25. i) Daktari alisema kuwa yeye aliwahamasisha wanafunzi kuhusu matumizi yafaayo ya dawa za kulevya.
ii) Waziri wa biashara aliniuliza siku ambayo angehudhuria warsha kuhusu majukumu ya wanunuzi.
26. a. Chandarua kizuri kilinunuliwa jana jioni
b. Shamba lenye miche litalindwa vilivyo.
27. Daktari alituonya tusijidhuru kwani magonjwa aliyozungumzia hayana tiba.
28. a. Moraa alilimiwa shamba.
b. Tulisomewa vitabu na mwalimu wetu maktabani.

TAMTHILIA

a. Serikali haikabiliani vilivyo na wanaokiuka haki za watoto hawa.
b. - Elimu
- Michezo.
- Haki za watoto.
c. Maria na Busara wanazungumza kuhusu hali halisi ya watoto mitaani.

FASIHI SIMULIZI

a. Hadithi inadokeza kuhusu chimbuko la uhasama kati ya Paka na Panya.
b. - Walilima pamoja shambani.
- Walipika na kula pamoja.
c. Tuuthamini urafiki kwa dhati.
d. Uaminifu

Kielelezo cha Kwanza- Karatasi ya Pili. UK 323 mpaka 326

2. a) Kisasili
   b) Hutoa maelezo ya asili ya jambo fulani kama vile: Kifo, uadui baina ya wanyama fulani n.k.
   c) Mwenye uwezo usio wa kawaida, anayejali maslahi ya watu na wanyama n.k
   d) Methali; Majuto ni mjukuu na subira huvuta heri. Nahau- Mfano aga dunia.
   e) Uwanja ambao wanyama na watu walikusanyika.
3. a) Madhara ya watu kuhama makwao kutokana na vita na uyatima- Mwandishi anasimulia kuwa mama yake alikuwa ameaga dunia.
   b) Mwenye huruma-anamwonea mzee Musambale huruma kutokana na hali yake mbaya ya kiafya na mvumilivu- alijitahidi na hakufa moyo hata kama walikabiliwa na hali ngumu ya kimaisha. n.k.
   c) Ploti imewezesha mpangilio mwafaka wa masimulizi na wenye mantiki. Pia ploti imewezesha ujenzi na ufafanuzi wa wahusika na kuwafanya waeleweke wazi.
   d) Mbinu za lugha katika kifungu ni : Methali- baada ya dhiki ni faraja na Nahau- tia wasiwasi.
4. a) Mandhari ya onyesho- Onyesho hili linafanyika nyumbani kwa Mabula.
   b) Mbinu za lugha zilizotumika ni pamoja na: Methali- ya kale hayanuki, Tashbihi- Konda kama ng'onda na Majazi- Madongo poromoka ni jina la kimajazi kwani linaashiria hali mbaya ya wanakoishi Mabula.
   c) Maudhui ya changamoto za maisha. Familia ya Mabula imeporomoka kutoka maisha mazuri hadi madongoporomoka. Mabula amekonda na suti inapwaya.
   d) Mwenye huruma: Anaonyesha huruma kwa mume na mtoto wake.
   e) Matumizi ya dayalojia.
      Maelekezo ya jukwaani.
      Majadiliano kati ya wahusika.
5. a. Dhamira ya shairi hili ni kuwashauri wanajamii wafanye mambo kwa wakati ufaao.
   b. Mbinu ya lugha iliyotumiwa katika shairi- Nahau- mikono ikaze na Tashhisi- Kesho huzawa na leo.
   c. Masuala mawili yaliyoshughulikiwa katika shairi hili ni: Elimu- Mwandishi anaasa kuwa ili kupata elimu hadi chuoni ni sharti mja apitie katika viwango vya awali kama vile shule ya upili. Vile vile, mwandishi anaeleza kuwa ili kupata maendeleo ya binafsi katika siku za usoni ni lazima mja ajikaze kwa wakati.

Kielelezo cha pili - Karatasi ya Pili. Uk. 337- 341

2. a) Alikuwa mwenye busara na hekima
   b) Mbinu za lugha- Methali- Kikulacho ki nguoni mwako, Nahau- waliojikalia shambiro n.k.
   c) Hadithi hii ni hekaya kwani inatufunulia kuhusu ndugu yake Vunjanjugu ambaye alikuwa ni mhusika mjanja.
   d) Funzo moja la hadithi hii ni kwamba si vyema kumwamini rafiki au mtu wa karibu kabisa kwani huenda akawa ni yeye anayekusababishia matatizo.
   e) Mzee Lumbwi alivalia mavazi ya kike alipoenda katika shamba la Vunjanjugu ili kujificha asigunduliwe.
3. a) Dhamira ya hadithi hii ni kutufundisha kuhusu umuhimu wa watoto kujifunza kujitegemea kwa kujifanyia mambo wanayoyaweza. Vile vile, kinatufundisha kuhusu hasara zinazotokana na kudekezwa kwa watoto.
   b) Mandhari ya mahali- hadithi hii inatuonyesha mandhari ya nyumbani na shuleni kwa kina Zohali. Vile vile hadithi hii inatufunulia mandhari ya hali ya kutoelewana pale ambapo mama yake Zohali anakuja shuleni kusikiliza malalamiko ya walimu kuhusu mwanawe. Tunaona huyu mama akimzaba mwanawe Zuhura kofi kwa kusema ukweli kuhusu tabia za Zohali.

c) Tabia za Zohali ni- Mzembe- hataki kujifanyia chochote hata kujioshea nguo na hamalizi kazi yake ya shuleni. Vile vile, Zohali ni mchoyo kwani anajificha na kwenda kunywa sharubati chooni ili asiwape wenzake.

d) Mbinu za lugha zilizotumika ni kama vile: Tashbihi- alijitenga na kazi kama ardhi na mbingu na Tanakali ya sauti- alianguka chini pu!

e) Ploti ya maisha ya Zuhura katika hadithi hii- Zuhura anazaliwa pamoja na dada yake Zohali wakiwa pacha, Zuhura analelewa kwa kuengwaengwa, Zuhura anajitahidi na kujiepusha kufanyiwa mambo na mama yake, anaamka mapema kufanya shughuli za usafi na kwenda shambani. Vile vile, anaenda shuleni mapema. Pia, anaitwa na mwalimu na kusema ukweli kuhusu tabia za dada yake.

Zoezi la iv
Uk. 339

a) Sifa mbili za tamthilia zilizojitokeza katika kifungu hiki ni: Kuwa na maonyesho. Kifungu hiki ni Onyesho la kwanza. Sifa nyingine ni kwamba kifungu hiki kimeandikwa kwa muundo wa mazungumzo wenye wahusika zaidi ya mmoja.

b) Mapenzi ya wazazi kwa wanawe- Tunaona wazazi wanapofika nyumbani wanazungumza na watoto wao kwa kuonyesha mapenzi ya dhati. Vile vile, tunaona bidii masomoni pale ambapo Kauleni na nduguye wanafanya kazi yao ya ziada waliyopewa kutoka shuleni na kuimaliza.

c) Mbinu za lugha zilizotumika katika kifungu hiki ni:
   i) Tashbihi- Macho ya gololi.
   ii) Nahau - Umetia masikio yako nta.

d) Mandhari ya mchezo huu ni: Mandhari ya nyumbani kwa kina Kauleni na nduguye. Pia kuna mandhari ya huzuni pale ambapo Kauleni anasononeka kwa kuambiwa ana sura mbaya mtandaoni.

Zoezi V

a) Mwandishi wa shairi hili analenga kuwashauri watu kuwapa watoto haki zao kama vile elimu na nafasi ya kucheza. Pia, anawaonya wanaowatesa watoto kwamba kwa kufanya hivyo wanaweza kutiwa mbaroni na kufikishwa mahakamani.

b) Mhusika mkuu katika shairi hili ni Watoto.

c) Shairi hili ni la tarbia kwani lina mishororo minne katika kila ubeti.

d) Mbinu moja ya lugha inayojitokeza katika shairi hili ni istiara - Watoto ni baraka. Nahau- wabakie tumbo joto.

KIELELEZO CHA TATU KARATASI YA PILI UK. 352

a) Hurafa kwa kuwa ni kisa kilicho na wahusika wanyama.

b) Kuelimisha watoto wao. Hili linaonekana pale ambapo mwana wa Nyati anafanya mahafali baada ya kukamilisha masomo yake.
   Kushirikiana katika kusherehekea mafanikio kama wanavyofanya katika karamu iliyoandaliwa.

c) Baada ya kuwasili kwenye karamu, Fisi alikuwa mwenye tamaa kuu. Pia alionyesha ubinafsi kwa kula chakula chote kilichoandaliwa na wanyama wote.

d) Mandhari yanayojitokeza katika kifungu hiki ni: **(Mandhari ya furaha)** pale ambapo wanyama walifika katika karamu iliyoandaliwa. Pia kuna **(mandhari ya nyumbani)** pale ambapo Fisi na Ng'ombe waliwaacha wanawe.

e) Funzo kuu kutokana na uhusiana wa fisi ni kuwa tunafaa kuwa na ushirikiano na wengine maishani.

f) Mbinu mbili za uwasilishaji ambazo fanani angetumia ni: Kutumia miondoko ya mwili. Vile vile, angetumia toni ya sauti kuonyesha mshangao pale aliposema shabash!

Zoezi V - Novela- Uk. 353

a) Dhamira ya hadithi hii ni kuwaonya wazazi waepuke kuwaengaenga watoto wao kwani kwa kufanya hivyo watawafanya wawe na tabia zisizokubalika katika jamii.

b) Mandhari ya mahali- katika kifungu hiki, tunaona mandhari ya nyumbani kwa kina Sakumbimbi. Pia, tunaona mandhari ya taharuki pale ambapo mwalimu alipoteza simu na hakujua ilipokuwa.

c) Sifa za Sakumbimbi ni: Mwizi kwa kuwa aliiba simu ya mwalimu. Vile vile, yeye ni mzushi kwani aliwasingizia mayaya kuwa walikula chakula chake mambo ambayo hayakufanyika.

d) Katika msuko wa kifungu hili tunaona: Sakumbimbi akizaliwa na wazazi baada ya kukaa sana bila mtoto, Sakumbimbi anaengwaengwa, Anawadhulumu mayaya nyumbani kwa visingizio vya uongo, anaingia shuleni ambapo anakosa uaminifu na anakuwa mzembe. Shuleni, anaiba simu ya mwalimu na kujifanya mgonjwa, anapatikana nyumbani na walimu aking'ang'ana kufungua simu ya mwalimu aliyoiba.

e) Tamathali za lugha katika kifungu hiki ni: Methali- siku za mwizi ni arubaini na siku za nyani kufa miti yote huteleza. Tamathali nyingine ni Nahau- harusi ya kukata na shoka.

Zoezi IV - Uk 354

a) Sifa ya tamthilia zinazojitokeza kwenye kifungu hiki ni kuwa na muundo wa mazungumzo wenye wahusika tofauti. Pia, kuna maneno ya ufafanuzi yaliyowekwa kwenye mabano kutoa maelezo zaidi.

b) Masuala yaliyojitokeza katika kifungu hiki ni haki za watoto ambazo ilielezwa kuwa zilitungiwa bungeni. Vile vile, kuna usalama wa barabarani unaozungumziwa pale ambapo walimu na wanafunzi wanatakikana kufuata sheria za barabarani ili kuepuka kuhatarisha maisha yao.

c) Mandhari ya mazungumzo haya ni: Mandhari ya mahali pale ambapo walimu na wanafunzi wanakutana shuleni. Pia, kuna mandhari ya furaha pale ambapo wanafunzi wanaonekana wanachangamka kwa kuwa wangeenda katika ziara yao. Mandhari ya wakati pia yanaonekana pale ambapo wanafunzi na walimu wanafika shuleni asubuhi.

d) Mbinu za lugha zilizotumika katika mazungumzo ni pamoja na: Tanakali za sauti- sitakaribia eneo hilo ng'o! na Sitiari- wewe ni wembe.

Zoezi vi - Uk- 355-356

a) Kazi zinazotajwa katika wimbo huu ni Urubani, ukulima na Uuguzi

b) Aina nyingine za nyimbo ni: Bembelezi- wimbo wa kuwatuliza watoto na nyimbo za kazi ambazo huimbwa na watu kutiana nguvu kazini.

c) Sifa za wimbo huu ni kuwa: Una mistari inayorudiwarudiwa pia wimbo huu una vifungu mbalimbali.

Zoezi II - Fasihi Simulizi Uk. 365

a) Kipera cha hadithi hii ni hurafa

b) Lengo la hadithi hii ni kuonyesha kuwa kwa ushirikiano, watu wanaweza kutatua matatizo yanayowakabili.

c) Ushirikiano wa jamii unaonekana pale ambapo wanyama wanaishi pamoja wakisaidiana katika shughuli zao. Mzozo wa kifamilia pia unajitokeza pale ambapo Simba anaipiga jamaa yake.

d) Sungura ana sifa ya ujanja kwani aliweza kumshawishi Simba kuja mkutanoni kwa kumsifia. Simba naye ni anayejali kwani anawalinda wanyama wote mwituni pamoja na kuwalisha shibli wake.

e) Mandhari yanayojitokeza kwenye hadithi hii ni kama vile: Mandhari ya hofu pale wanyama wanapoishi na wasiwasi kwa kusikia kamsa zilizotokana na Simba kuipiga jamaa yake. Pia, kuna mandhari ya mkutano pale ambapo wanyama wanajumuika pamoja kuzungumzia hali zao.

f) Kauli si mchana si usiku ni tamathali kinzani.

Novela Uk. 366- 367

a) Ujumbe mkuu wa kifungu hiki ni kuonyesha dhuluma kwa wanyonge inayotekelezwa na wenye nguvu.
b) Mandhari ya mahali- Mandhari ya nyumbani kwa kina Nyota. Pia kuna mandhari ya umaskini pale ambapo kina Nyota wanatengwa na jamii yao na kuishi maisha ya mafakiri.
c) Nyota alikuwa ni mwenye kuthamini elimu kwani aliyapenda masomo yake. Pia, alikuwa ni mweledi wa kuyaghani mashairi.
d) Nyota anazaliwa katika eneo la Mawe Bora. Analelewa na anawasaidia wazazi wake wanyonge kwa kuwapa msaada wa kimajukumu. Pia anakuwa mfano bora kwa dada zake. Anayathamini masomo. Nyota na familia yao wanadhulumiwa na jamii yao kwa kupewa shamba lenye mawe. Wanakandarasi wanafika kwa kina Nyota na kununua mawe pamoja na kuboresha shamba lao huku wakiwajengea kasri la jumba. Nyota na familia yao wanaishi maisha ya asali na utajiri.
e) Mbinu moja ya lugha katika hadithi hii ni: Kinaya- Inaonekana pale ambapo matarajio ya jamii kwa akina Nyota kuteseka sana yanageuka kuwa kinyume ambapo familia hii inapata bahati na kuwa matajiri wa kupindukia.
f) Masuala yanayojitokeza katika hadithi hii ni: Mila potovu- Hili linajitokeza pale jamii inapoamini kuwa wasichana hawawezi kurithishwa shamba. Jingine ni udhamini- pale ambapo wanakandarasi wa kujenga barabara wanajitokeza na kuwadhamini kina Nyota, masomo yao pamoja na kuwafaa maishani.
g) Funzo kutokana na binamu wa kina Nyota ni kuwa si vizuri kuwatesa na kuwadhulumu wanyonge.

Tamthilia Uk. 368-369

1. Suala la misimu limezungumziwa pale ambapo babu anakutana na wajukuu wake msimu wa kipupwe. Jambo jingine ni haki za kibinadamu pale ambapo Zuhura anasema angesoma awe wakili ili aje kuwatetea wasichana waliokeketwa na jamii yenye mila potovu.
2. Maelezo haya ya jukwaani yanatuwezesha kufahamu mandhari ya mazungumzo haya.
3. Mgogoro unaojitokeza katika kifungu hiki unatokana na ukumbatiaji wa mila potovu za ukeketaji wa wasichana na uhusishaji wa wanyama katika maziko.
4. Kifungu **"Mkono wa serikali ni mrefu"** ni nahau yenye maana kuwa serikali ina uwezo mkuu.
5. Kipengele cha mazungumzo kilichokiukwa ni kutomkata kauli mwenzako. Hili lilitekelezwa na Zuhura alipomkata kalima babu yake kwa kumchachawiza.
6. Funzo linalojitokeza kwenye kifungu hiki ni heshima kwa mila na tamaduni za wengine.

Ushairi- Uk 369

1. Shairi hili ni la aina ya tarbia kwani lina mishororo minne katika kila ubeti.
2. Ujumbe wa shairi hili ni kwamba jamii inafaa kuwasaidia wanyonge.
3. Nafsinenewa wa shairi hili ni jamii.
4. Shairi linaweza kuwasilishwa kwa kughaniwa au kukaririwa.

Fasihi simulizi uk. 377- 378

a) Hadithi hii ni kipera cha hurafa kwani ina wahusika wanyama.
b) Shughuli mbili zilizoendelezwa na jamii husika ni kilimo kilichotekelezwa na Mzee Kobe. Vile vile, shughuli nyingine ilikuwa ni kuishi pamoja kama jamii yenye ushirikiano.
c) Mzee Kobe alikuwa karimu kwa kuwa alipovuna mazao yake shambani hakumaliza kwani aliyaacha mengine ili wanyama

wenzake wale wafaidike. Pia, aliwasaidia wanyama wenzake ilhali alijua kuwa walikuwa wazembe.

d) Mandhari ya mahali- yanajitokeza tunapoona shamba la Mzee Kobe. Pia kuna mandhari ya hali ya maridhiano wakati ambapo Kobe anarejea kutoka Ughaibuni na kupokelewa kwa furaha na wanyama wote.

e) Mbinu za lugha alizotumia fanani hapa ni: Methali- Baniani mbaya kiatu chake dawa na kielezi cha mkazo- bure bilashi.

f) Funzo la hadithi hii ni kuwa mtu mnayedhani ni mbaya katika jamii anaweza kuwafaa wakati wa shida.

Novela Uk. 378 - 379

a) Lengo la mwandishi lilikuwa ni kuelezea masaibu yaliyompata msimulizi katika ndoto.

b) Sifa za Zingo kulingana na dondoo hili ni: Mwenye bidii - kwani alifungia timu yake mabao mawili. Vile vile, yeye ni mwoga kwani alifadhaika sana alipomwona mchezaji wa timu pinzani akimkimbiza kwa gogo wakati wa sokomoko uwanjani.

c) i) Methali- lisilo budi hutendwa.
ii) Tanakali za sauti- kata katakata.
iii) Vihisishi- dah!

d) Maudhui ya kifungu hiki ni pamoja na: Mchezo wa kandanda ambao unachezwa na timu mbalimbali. Pia kuna sokomoko inayotokana na timu kutokubali kushindwa baada ya mchezo.

e) Mandhari ya hali- hali ya hofu pale ambapo pamezuka ghasia baada ya mchezo wa kandanda. Pia kuna mandhari ya mahali- kwenye chumba cha kulala cha msimulizi baada ya siku yenye shughuli nzito.

Tamthilia Uk. 379-380

a) Mandhari huonyesha mahali pa tukio, hali au wakati ambapo yanayotokea yalifanyika.

b) Sifa mbili za Mabula- Mlevi kwa kuwa amejitoma katika unywaji wa vileo baada ya kupoteza kazi. Pia, Mabula ni msema ukweli- Hili linaonekana pale alipokashifu ufisadi uliokuwa ukiendelea kazini pao.

c) Ufisadi- Unajitokeza pale viongozi wanapoiba mali ya umma. Pia, kuna Umaskini- Unaonekana pale ambapo Mabula hawezi kukidhi mahitaji ya jamaa yake baada ya kupoteza kazi.

d) Nahau- Kujitoa mhanga na Maswali ya balagha- Ni makosa kupigania watu wetu?

Shairi- Uk. 380

a) Nafsineni katika shairi hili ni mtu aliyekomaa na mwenye ujuzi.

b) Shairi hili lina muundo wa vipande viwili katika kila ubeti. Pia lina beti nne na kila ubeti una mizani sitini na nne. Shairi hili lina vina vya kati na vya mwisho. Pia lina kibwagizo ambao ni mshororo wa mwisho unaorudiwarudiwa katika kila ubeti.

c) Dhamira ya shairi hili ni kuwahimiza vijana watambue vipaji vyao na kuvikuza.

VIELELEZO VYA KJSEA

Kielelezo cha kwanza - Uk. 314-326

1. C	16.C	31.A	46.C
2. D	17.C	32.C	47.D
3. A	18.D	33.D	48.B
4. A	19.D	34.C	49.A
5. D	20.D	35.C	50.A
6. B	21.A	36.A	
7. A	22.D	37.B	
8. D	23.B	38.C	
9. C	24.C	39.D	
10. B	25.D	40.C	
11. C	26.D	41.D	
12. D	27.A	42.A	
13. D	28.B	43.D	
14.D	29.A	44.B	
15.D	30.C	45.D	

KIELELEZO CHA PILI- Uk 326- 341

1.B	16.A	31.C	46.C
2.C	17.A	32.B	47.A
3.B	18.B	33.A	48.D
4.A	19.B	34.D	49.B
5.A	20.A	35.D	50.C
6.D	21.C	36.D	
7.D	22.D	37.B	
8.C	23.A	38.C	
9.B	24.B	39.D	
10.D	25.B	40.A	
11.B	26.D	41.A	
12.A	27.C	42.A	
13.C	28.B	43.B	
14.A	29.A	44.A	
15.D	30.B	45.D	

KIELELEZO CHA TATU - Uk 342- 356

1.D	16.C	31.B	46.A
2.B	17.A	32.C	47.A
3.A	18.D	33.B	48.B
4.C	19.B	34.D	49.D
5.C	20.B	35.C	50.B
6.D	21.A	36.A	
7.A	22.D	37.B	
8.C	23.C	38.B	
9.D	24.C	39.C	
10.B	25.C	40.B	
11.C	26.B	41.B	
12.D	27.B	42.A	
13.B	28.A	43.D	
14.C	29.D	44.C	
15.B	30.A	45.B	

KIELELEZO CHA NNE Uk. 356-370

1.B	16.A	31.C	46.D
2.D	17.B	32.D	47.A
3.C	18.C	33.C	48.B
4.A	19.B	34.B	49.D
5.B	20.D	35.C	50.C
6.D	21.A	36.B	
7.D	22.B	37.C	
8.B	23.A	38.D	
9.D	24.D	39.A	
10.A	25.B	40.B	
11.A	26.B	41.A	
12.B	27.C	42.B	
13.B	28.B	43.D	
14.D	29.A	44.B	
15.C	30.B	45.C	

KIELELEZO CHA TANO - Uk. 371-380

1.C	11.A	21.B	31.C	41.A
2.D	12.D	22.A	32.D	42.A
3.A	13.C	23.A	33.A	43.B
4.C	14.A	24.C	34.B	44.C
5.B	15.B	25.D	35.A	45.D
6.C	16.D	26.A	36.A	46.A
7.B	17.B	27.C	37.C	47.B
8.B	18.D	28.B	38.B	48.A
9.B	19.B	29.D	39.B	49.B
10.C	20.A	30.A	40.B	50.C